

Ivo Perić

Zavod za povijesne znanosti JAZU
Dubrovnik, Lapadska obala 6

IZ PREPISKE MELKA, PERA I IVANKE ČINGRIJA (1883 — 1918) (dio 1.)

UDK 930.25 : 651.7 Čingrija

Pregledni članak

Pero i Melko Čingrija — istaknuti dalmatinski političari, ostavili su bogatu korespondenciju koja govori o nizu bitnih elemenata iz vremena u kojem su živili i djelovali. Ovdje se donose važniji dijelovi pisama koja imaju osobitu povijesnu vrijednost.

U ostavštini Pera i Melka Čingrije, koja se čuva u dubrovačkom Historijskom arhivu, nalazi se, uz ostalu dokumentaciju o stanju i prilikama u kojima su živjeli i djelovali, i mnoštvo pisama njima upućenih od njihovih suvremenika — političarâ i drugih javnih radnika. Neka od tih pisama su već i objavljena. Među ostalim, dosad neobjavljenim pismima iz te ostavštine, mnogo ih je, koja bi zaista vrijedila da budu publicirana, jer sadrže bogatu građu za pobliže upoznavanje ljudi koji su ih pisali ili o kojima govore, a isto tako i za šire spoznavanje raznih političkih, kulturnih i gospodarskih situacija iz vremena u kojem su ta pisma nastajala. S tog gledišta veoma je vrijedno da se objavi i prepiska, vođena između Melka, Pera i Ivanke Čingrija.

Pero je Melkov otac, a Ivanka je Melkova supruga. U njihovoj međusobnoj prepisci sadržano je obilje zanimljivih podataka koji će dobro doći našim historičarima pri sagledavanju i obradi prilika u Dubrovniku, a i šire, iz vremena s kraja 19. i početkom 20. stoljeća, kad su Dubrovnik i uopće Dalmacija bili poprište važnih zbivanja, duboko prisutnih u našoj nacionalnoj povijesti. Tu prepisku donosimo ovdje u njenim bitnijim dijelovima, koji izrazitije imaju dokumentacijski karakter.

Pero Čingrija, rođen 24. VIII 1837. u Dubrovniku, u kojem je i umro 13. VII 1921, sudjelovao je punih šezdeset godina (1861—1918) u političkom životu. Bio je četiri puta dubrovački općinski načelnik (ukupno

17 godina) i 48 godina, uzastopno, zastupnik u Dalmatinskom saboru. Dužnost predsjednika dalmatinske Narodne hrvatske stranke obavljao je od 1900. do 1905, a dužnost predsjednika Hrvatske stranke u Dalmaciji vršio je od 1905. do 1908. Kao ugledan stranački vođa i borac za politiku novoga kursa predsjedavao je skupu hrvatskih političara u Rijeci na kojem je bila donesena glasovita Riječka rezolucija. (Opširniji podaci o njegovu životu i radu izneseni su u mojoj studiji, tiskanoj u »Radovima Instituta za hrvatsku povijest Sveučilišta u Zagrebu« br. 12/1979, str. 127—264). Od dalmatinskih političara, narodnih preporoditelja, koji su stupili na političko poprište odmah po uvođenju ustavnosti 1860/61, on je bio jedini koji je doživio slom te monarhije. U nacionalno-političkoj borbi na dalmatinskom tlu u tom razdoblju (1861—1918) sudjelovalo je nekoliko generacija političkih boraca. Ima više primjera da su i sinovi očeva političara također postali političari, kao što su npr., da spomenemo makar poznatija imena, bili: Pero Klaić — sin Miha Klaića, Josip Kulišić — sin Krsta Kulišića, Roko Arneri — sin Rafa Arnerija, Kruno Tripalo — sin Petra Tripala, Melko Čingrija — sin Pera Čingrije.

Život i politički rad Melka Čingrije nisu još bili predmet zasebnog istraživanja i obrade. A vrijedilo bi da se obavi taj posao. Ovdje, koliko je to za ovu svrhu potrebno, predočit ćemo, u najkraćim crtama, životopis Melka Čingrije. Rođen je 1. IV 1873. u Dubrovniku, gdje je završio osnovnu školu 1883. i gimnaziju 1891. U djetinjstvu se družio s tri godine starijim Franom Supilom, u čijem je društvu raspravljao i o političkim temama. Na Melkove političke preokupacije najviše je utjecalo to što mu se otac Pero aktivno bavio politikom, te se često i u kući razgovaralo o politici, komentiralo pisanje političkih novina i slično. Kao 12-godišnji dječak, u šk. 1884/85. g. pripadao je tajnom đlačkom društvu koje je bilo antiaustrijski raspoloženo i imalo je svoju političku devizu: »Dole sa svim što na Niemce sieća!« Tada, nalazeći se u II razredu gimnazije, bio je isključen iz gimnazije za tri semestra jer je njegova tajna družina, u kojoj je Supilo imao glavnu ulogu, odlučila da neće pozdraviti carevića Rudolfa, kad ovaj bude prolazio Stradunom za svoje posjete Dubrovniku u veljači 1885. (Ta mu je kazna isključenja iz gimnazije, na očevu žalbu, bila smanjena na 1 semestar s pravom polaganja razrednog ispita). Po svršetku gimnazije studirao je pravo u Beču, Zagrebu i Grazu. U Grazu je diplomirao i doktorirao. Sedmogodišnju odvjetničku praksu (1896—1903) proveo je u odvjetničkoj kancelariji svoga oca Pera i u dubrovačkim sudskim ustanovama (kotarskom i okružnom sudu). Od kraja 1903. radi kao odvjetnik. Politički je djelovao najprije u okviru Narodne hrvatske stranke, a potom, kad se ona fuzionirala sa Strankom prava u Hrvatsku stranku, bio je pristaša Hrvatske stranke. Od 1903. do 1908. bio je zastupnik u Dalmatinskom saboru, a od 1911. do 1918. zastupnik u Carevinskom vijeću. Od 1911. do 1914. bio je načelnik

dubrovačke općine. Sudjelovao je i u privrednom životu — kao akcionar. U osnivanju i organiziranju rada Hrvatske veresijske banke u Dubrovniku imao je veoma istaknutu ulogu. Uoči početka I svjetskog rata, kao i mnogi drugi koji su svojim političkim djelovanjem bili nepoćudni režimu, lišen je slobode i utamničen u Šibeniku, zatim u Mariboru, odakle je potom interniran u Grünau. Od kraja 1915, do svibnja 1917. nalazi se u vojsci. Od svibnja 1917. sudjeluje u radu Carevinskog vijeća. Potpisnik je manifesta protiv Khuena 1903, Riječke rezolucije 1905, Majske deklaracije Jugoslavenskog kluba od 30. V 1917. i Ženevske deklaracije od 9. XI 1918. Bio je i član Narodnog vijeća SHS.¹

Ivanka Čingrija, pet godina mlađa od Melka, rođena je 17. X 1878. u Limi, glavnom gradu Perua, gdje su joj se roditelji našli kao iseljenici. Njen otac Lovro Čurlica, rodom iz Mokošice kod Dubrovnika, uspio je svojim radom i štednjom u iseljeništvu steći znatna novčana sredstva koja je, vrativši se u Dubrovnik potkraj predzadnjeg decenija 19. stoljeća, ulagao u kupnju karata ili karatnih dijelova u posljednjim dubrovačkim jedrenjacima duge plovidbe, a potom i u dubrovačkim parobrodima. Ivanka se udala za Melka Čingriju 1900. g. Proživljavala je sve njegove brige koje mu je donosio javni rad. Velike neugodnosti (strah, policijski nadzor) trpjela je od vremena kad je Melko bio uhapšen i potom interniran. Svom ostarjelom svekru Peru, ojađenom zbog interniranog sina i osamljenom zbog ratnih neprilika, bila je ona, nakon izbijanja I svjetskog rata, od velike pomoći, što se vidi i iz zapisâ Iva Vojnovića u njenom porodičnom albumu, učinjenih u

¹ Svi ti podaci o životu i političkoj aktivnosti Melka Čingrije bitni su za bolje razumijevanje i njegovih pisama, koja se ovdje donose do vremena sloma Habsburške monarhije. Čitaoc će, dakako, zanimati kako su se odvijali njegov život i rad i dalje, pa ćemo, u ovoj bilješci, i o tome dati najnužnije informacije. M. Čingrija je 1919—1920. g. bio načelnik dubrovačke općine. Bio je i član Privremenog narodnog predstavništva Kraljevstva SHS. Sudjelovao je i na Konferenciji mira u Parizu 1919. kao rukovodilac pomorske sekcije jugoslavenske delegacije koja je radila na utvrđivanju prijedlogâ za ugovor Trumbić — Bertolini. (Iz tog vremena postoje brojna i veoma zanimljiva pisma koja je pisao ocu Peru). U Dubrovniku je i nadalje bio aktivan i u privrednom životu kao akcionar u novčanim, brodarskim i trgovačkim tvrtkama. Obavljao je i dužnost predsjednika u upravnom vijeću Dubrovačke parobrodarske plovidbe, u dubrovačkoj Trgovačko-obrtničkoj komori i u dubrovačkom Savezu za unapređivanje turizma. U prvim poratnim godinama stajao je izvan stranaka, da bi 1926. pristupio Radikalnoj stranci i otada otvoreno podržavao politiku vladajućeg režima. Njegova sudradnja s dvorom naročito je intenzivirana od 1931, otkad je, kao viceguverner Narodne banke, boravio u Beogradu. Uoči početka II svjetskog rata ponovno je u Dubrovniku, gdje je, nakon okupacije 1941, bio uhapšen od Talijana i utamničen u Splitu. U Splitu je, i nakon puštanja iz zatvora, ostao sve do oslobođenja zemlje. U njegovoj ostavštini nalaze se i njegovi memoari. Umro je u Dubrovniku 8. XII 1949.

poratnim godinama, kao i iz jedne elegije koju je taj pjesnik napisao u povodu njene smrti. Ivanka je umrla u Dubrovniku 13. IX 1926.

Ovdje, u izvacima, predočavamo ukupno 157 pisama, nastalih u vremenskom rasponu od 35 godina (1883—1918). Među tim pismima najviše je Melkovih — 125, manje Perovih — 31, a najmanje Ivankinih — samo jedno. Od 125 Melkovih pisama, 119 je upućeno ocu Peru i 6 supruzi Ivanki. Sva predočena Perova pisma upućena su sinu Melku. Ivankino pismo upućeno je svezru Peru. Inače, njihova međusobna prepiska, po broju sačuvanih pisama, znatno je veća. Mi smo pažljivo pročitali sva ta pisma, te ističemo da ona od tih pisama, koja ovdje nisu predočena, nemaju u svom sadržaju ni jedne važnije informacije. Ta izostavljena pisma bila su njihova međusobna javljanja pri kojima ili nisu imali što konkretnije napisati ili se, pogotovo za prvih ratnih godina, nisu smjeli otvorenije izražavati. Melkova pisma iz zatvora i internacije bila su strogo cenzurirana. A i Perova i Ivankina pisma iz tog vremena bila su također cenzurirana. Ako je u cenzuriranom pismu, sa stajališta režima, bilo išta nepoćudno, u takvom su pismu ili precrtani njegovi nepoželjni dijelovi ili je ono bivalo zaplijenjeno.

Pišući ocu, Melko je započinjao svoja pisma sa: »Moj mili pape« — »Moj dragi ćaće« — »Moj premili pape«. U svojim pismima sinu, Pero ga, u sklopu oslova: »Dragi«, »Moj mili«, »Moj premili«, naziva ponekad i: Meme, a najčešće pravim imenom: Melko. Ivanka je obično započinjala svoja pisma Melku sa: »Mili moj Melko«, a Melko Ivanki sa: »Draga moja Ivanka« ili »Premila moja Ivanka«.

Zbog kratkoće izvadaka iz većeg broja tih pisama i lako uočljive preglednosti njihova sadržaja regeste nisu bile potrebne. Tek ispred 7 pisama date su i njihove regeste, jer je to bilo nužno. Tri su pisma predstavljena samo s njihovim registama, budući da je u tom obliku bilo moguće iskazati njihov sadržaj u cjelini. Navodi u pojedinim pismima, koje je trebalo pojasniti, pojašnjeni su u popratnim bilješkama.

1.

Melko Čingrija — Peru Čingriji, (Dubrovnik, b. d.)

...Do prije mjesec dana ne ću te vidjeti... Nu i taj mjesec će proć, pa će opet moj pape doć i bit ću veseliji.²

Ja ono pobjed kasi ti pošo, došosam doma..., pa sam tad pošo kupit osjenća za posut moga ronda. Tad sam pošo na ploče sve do

² Pismo je pisano dječjim, još neizgrađenim rukopisom i to vjerojatno 1883, kad je Melko Čingrija završio IV razred osnovne škole. Taj mjesec dana izbivanja Pera Čingrije odnosi se, očito, na njegov odlazak u Zadar na zasjedanje Dalmatinskog sabora. Saborsko zasjedanje u 1883. g. održano je od 25. VI do 21. VII.

Đivovića, tu sam sio i lego pjesme Obilića, a rondo je sjedio zajedno sa mnom.

2.

Melko Čingrija — Peru Čingriji, Dubrovnik 27. VII 1889.

Informira o svadi Vodopić—Vernazza i o aktivnosti dubrovačkih pristaša Srpske i Autonomaške stranke. Podsjeća oca da se vrati u saborski klub Narodne stranke. Potiče ga da se zauzme da S. Đivić pređe iz Trsta u Dubrovnik zbog jačanja dubrovačkih narodnjačkih redova.

Ono veče kad si ti krenuo put Zadra Niko Vodopić³ ispsovao se je sa figurom porcom od Vernazze, početak su bili, bojim se, smetlištari, rekli su svega: Vernazza da ga brat hrani od milosrdja, da nam je još malo kukanja i ost., a Niko je svršio: da me ne boli ruka omlatio bi ti dvije po gubici. Samo je pogriješio da mu ih nije omlatio, i što je odmah dao ostavku općinskog prisjednika.⁴ Amo se je nešto govorilo da bi trebalo skupiti općinsko vijeće, te učiniti tužbu na Vernazzu, pošto je on cijelu općinu uvrijedio, ali nema se sa naše strane dovoljna broja vijećnika, te tako za sada ništa. Oni, kako sam čuo, već rade za općinu, a mi (?)⁵

Još ne znamo ništa o izboru Puljiza,⁶ u zao čas ako ne bude otpremljen, ko će ih trpljet? Vidio sam u narod. Lis.⁷ govor Podića,⁸ optime i suviše talijanski, i ono im je una forza parlamentare, nu nije sam vidio nigdje tebe da si u klubu, nemoj po vragu ne ući,⁹ jer tijekom ne ćemo zadobiti pristaša, pošto omladina je već po nas propala, već samo ozlovoljiti naše, koji to iščekuju, nemoj dakle prepustiti ovu lijepu priliku kao splječki zastupnik,¹⁰ poslušaj gdjegod i mladjega...

³ Brat književnika i biskupa Mata Vodopića.

⁴ Općinsku upravu sačinjavali su općinski načelnik i 6 »prisjednika«, koje je biralo općinsko vijeće iz svojih redova.

⁵ Odnosi se na dubrovačke pristaše Srpske stranke i Autonomaške stranke, koji su se udruženo, spremali za općinske izbore 1890.

⁶ Antun Pugliesi, bilježnik (Dubrovnik 12. XI 1858 — Dubrovnik 14. I 1927), pristaša Srpske stranke, tada je izabran za saborskog zastupnika u kuriji trgovačko-obrtničkih komora u izborništvu za Dubrovnik i Kotor.

⁷ »Narodni list« — organ dalmatinske Narodne stranke. Izlazio u Zadru. Uređivao ga je Juraj Biankini.

⁸ Baldo Podić, autonomaški saborski zastupnik izabran za zastupnika u izborništvu zadarskih veleleporeznika.

⁹ Nezasadovoljan oportunističkom taktikom dalmatinske Narodne stranke, a i zbog specifične stranačko-političke situacije u Dubrovniku, Pero Čingrija se, kao saborski zastupnik, u mandatnom razdoblju 1883—1889, formalno nalazio izvan saborskog kluba Narodne stranke.

¹⁰ U saborskim izborima 1889. g. Pero Čingrija je izabran za saborskog zastupnika u izborništvu splitskih veleleporeznika.

Kad bi ikako mogao da se otpremi Suhor¹¹ s bônice nastoj, jer bi mogli da na njegovo mjesto dodje S. Gjivić¹² jedan od onih koji je bio sa mnom, kad se je onaj vrag dogodio,¹³ te se sada nalazi na agenciji »Dubrovnika« u Trstu, kako sam znaš mladić vrlo razuman, pun radionosti i energije i sada rasprostire narodnu ideju s nekoliko drugova po okolici Trsta, on bi nam došao u zgodan čas, bio bi drugi Brkljača u gradu. Kad bi se to moglo bili bi na konju, a rašta da gojimo zmiju u njedrima, kliknuo bi Dum Mijo.¹⁴

Melko Čingrija — Peru Čingriji, Dubrovnik 31. VII 1889.

... drago mi je što se brzo svršava sabor, te ću tako do malo dana bit s tobom u Župi.¹⁵ Samo nam Puljiz¹⁶ ostaje tajna, i uznemiruje nas da ne bi po vragu ostao... I Lujo¹⁷ je u Župi, a u nedjelju smo zajedno na Grudi bili, i to po nogama, gdje smo dosta dobro prošli.

Melko Čingrija — Peru Čingriji, Zagreb 24. V 1892.

Informira o svom susretu s Dinkom Politeom, o banovskim pravašima, o stavovima »Obzora«, o potrebi sjedinjenja banovinske opozicije, o svojoj posjeti Kosti Vojnoviću i o Politeovu mišljenju da bi se Antun Pugliesi trebao odreći saborskog zastupničkog mandata.

Jutros sam primio i tvoje i Lujovo pismo, na tvoje odmah odgovaram a Luju¹⁸ ću drugi put.

Pitaš me što mi govori Politeo.¹⁹ Ništa osobito jer se nijesmo nikada još sami razgovarali. Jučer baš u kavani gdje smo se mi dalma-

¹¹ Antun Suhor, upravitelj pokrajinske bolnice u Dubrovniku.

¹² Stijepo Đivić (Dubrovnik 20. V 1869 — Dubrovnik 21. II 1939), financijski stručnjak, kasnije bankovni direktor u Dubrovniku i potom u Beču.

¹³ Odnosi se na tajno dačko društvo u Dubrovniku iz 1884/85. šk. g.

¹⁴ Mihovil Pavlinović.

¹⁵ Čingrija je imao ladanjsku kuću u Srebrenom (u Župi Dubrovačkoj).

¹⁶ V. bilj. 6, isto.

¹⁷ Lujo Klaić (Dubrovnik 13. II 1836 — Dubrovnik 31. I 1915), pomorski kapetan, upravitelj dubrovačke nautičke škole, narodnjak. Brat Miha Klaića, vođe Narodne stranke.

¹⁸ Odnosi se na Luja Klaića.

¹⁹ Dinko Politeo, novinar, publicist i političar (Stari Grad na Hvaru, 31. V 1854 — Zagreb 5. III 1903). Diplomirao na filozofskom fakultetu u Grazu. Neko vrijeme radio kao suplent na gimnazijama u Dubrovniku i Zadru, da bi se, nakon toga, profesionalno bavio novinarstvom. Najprije je radio u zadarskom »Narodnom listu«, zatim od 1884. u splitskom »Narodu«. G. 1889. prešao u Zagreb, gdje do 1895. djeluje u uredništvu »Obzora«, a zatim, kraće vrijeme, i u uredništvu »Hrvatske«. Bio je pokretač i urednik dvaju časopisa: »Mlade Hrvatske« i »Prave hrvatske misli«. Svoje članke objavljivao je i u drugim novinama i časopisima kao njihov vanjski suradnik.

tinci razgovarali s njim o izborima, preporučio mi je da te puno pozdravim. Meni je on prilično simpatičan, jer se vidi da je čovjek pun talenta, pa mi je s toga milo kad se mogu s njim i porazgovarat. Divnu je opasku o pravašima amo primjetio neki Radić.²⁰ Kô propovjednik kad ustane da propovijeda, a ne zna što bi govorio stane vapiti svece i gospu, a svijet se krsti i u prsi bije, tako i pravaši na svojim sastancima ustanu, pa ne znajući što će, stanu kričati: slobodna, ujedinjena velika i ost. Hrvatska, a aplauz ne manjka. Ovo je u istinu žalosna ali istinska karakteristika borbe koji oni vode. Njihovi proglašenja, njihovi programi su ili napadaj prostački na Obzor i na ljude oko Obzora,²¹ ili šuplje, nezavisne fraze, koje sežu do oblaka ali i vise u oblacima. Ovo me moj čaće nije niko naučio, već sam sâm se uvjerio čitajući pomnjlivo njihove organe. Obzor pako odveć prevrće i izvrće. Ja ne znam hoće li nastati, ali do sada nema amo ozbiljne i trijezne opozicije koja bi mogla što postići; a ne će jamačno ni biti, dok ne bude nego samo jedna.

Jučer sam bio na posjedu u Vojnovića,²² primili su me jako lijepo, o Lujju²³ nije bilo spomena; gospogja pozdravlja mamu.

Moj prof. Egarsdorfer²⁴ ne predaje do 3 ovog drugog mjeseca, jer je otišao da kortešuje. Što ti se para od takijeh profesorâ.

...
P.s. Politeo mi je baš kazivao da bi se sada Puljiz imao zahvaliti na mandatu, kako je komora došla u naše ruke. Trebalo bi svakako da mu prva komora poda glas nepovjerenja.

5.

Melko Čingrija — Peru Čingriji, Zagreb 3. VI 1892.

Piše, kao student, o svojim odjevnim potrebama i o prehrani, zatim o Kosti Vojnoviću i razgovoru s njegovim sinom Lujjom, te o pojedinim političkim ljudima i političkim odnosima u Banovini.

²⁰ Vjerojatno: Stjepan Radić.

²¹ »Obzor« — politički dnevnik, koji je izlazio od 1860. pod imenom »Pozor«, zatim od 1869. pod imenom »Novi pozor«, pa »Zatočnik«. S imenom »Obzor« izlazi od 1871. Nakon rascjepa u banovinskoj Narodnoj stranci, »Obzor« postaje organ Neodvisne narodne stranke. Pristaše te stranke nazivani su: »neodvišnjaci« ili »ozboraši«.

²² Konstantin (Kosto) Vojnović, političar, pravni pisac i sveučilišni profesor (Herceg Novi 2. III 1832 — Dubrovnik 20. V 1903).

²³ Lujo (Vjekoslav) Vojnović, odvjetnik, publicist, historičar i politički djelatnik (Split 15. IV 1864 — Zagreb 18. IV 1951), sin Koste (Konstantina) Vojnovića.

²⁴ Aleksandar Egarsdorfer, pravni pisac, sveučilišni profesor i političar (Zagreb 23. IV 1850 — Zagreb 25. V 1923). Bio je pristaša Unionističke stranke.

... Za sada mi nije potrebno kupovati novijeh gaća, a ako mi uz treba ja ću ti pisati. Za sada bi prije imao kupiti par crevalja²⁵ što ću i učiniti. Više ne jedem kod Liabalda, gdje sam prije io, jer me je ozlovoljio, davajući mi svaki dan manje porcije, a osim toga nisam imo nikoga od poznatijeh. Sada sam otišao u Drahera, gdje jede Goić i još neki drugi moji poznanici, tamo se ne abonira mjesečno, već se daje pet fior. kao zalag i ije se po karti uz 15% olakšice, a plaća se svako 15 dana. Tako mi je zgodnije jer ne treba da svako večer večeram, a ako večeram imam tu olakšicu, a pored toga i jede se bolje.

Jučer sam bio u Vojnovića na večeri; ostao sam do iza ponoća i dobro sam se zabavio. Kosto te puno pozdravlja, a gospogja mamu. Lujo je položio doktorat u Gracu i sada ide u Trst praktimirati. S njime sam se baš jutros podulje razgovarao o politici. Pa smo došli i na naše stvari. On me je zapitao na koji način ja mislim da bi moglo doći do sloge između Srba i Hrvata. Ja sam mu odgovorio neka oni najprije priznaju hrvatsko državno pravo, i neka stanu za nj u nas vojevati.²⁶ Na to mi je on priznao da se je i on uvjerio da je jedino moguće tako do šta doći; on da je dapače lani prikazao Matijeviću²⁷ jedan program, kojemu je glavna točka to bila. Matijević mu je odvratio da je i on o tomu uvjeren, nu da nije moguće s tim sada izaći (tada su baš bili izbori ca Carevinsko vijeće) jer da ne bi nikakva uspjeha imali u izbornoj borbi — po svoj prilici s toga što bi se bili autonomaši tako od njih odbili. Lujo mi pako kaže da on ostaje odlučno za aneksiju, i da misli to pitanje potaći kod svojijeh. Što će to pak biti, ne znam. U ostalom se vidi da ne vjeruje ni najmanje u genijalnost omladine. Tuži se na Puljiza i ostale da su fanatici, te kada se radi o teoriji da pristaju uz dobro, ali u praksi sve pomrse. Osim toga izbija mu očita mržnja na pravoslavlje, i žali se da s njima nije moguće ništa postići, jer da su identificirali vjeru s narodnošću. To ti je suština njegovog govora, koliko pak u tom ima iskrenosti, ne znam. Meni je pako učinio dojam kao čovjek što je vrlo nestalan u svom mišljenju.

Pitaš me što je od izbora. To ćeš najbolje razabrati po novinama i ako nemadu tačne izborne kronike kako bi trebalo. Osam pravaša, dva Srba neodvišnjaka, jedan i to Pejačević²⁸ izvan stranaka, a ostalo madžaroni; to ti je uspjeh. Pejačević kako kažu preći će u vladinu stranku, po svoj prilici i Srbi, a ostat će samo 8 pravaša kojijeh nema ni toliko da iznesu prijedlog. Gorega poraza nije moguće ni promisliti.

²⁵ Cipele.

²⁶ Lujo Vojnović je bio pristaša Srpske stranke.

²⁷ Vlaho Matijević, odvjetnik, posjednik i političar, jedan od vođa dubrovačkih pristaša Srpske stranke.

²⁸ Teodor Pejačević, političar (Našice 24. IX 1855 — Beč 23. VII 1928), veliki župan virovitički, pa hrvatski ban i kasnije ministar za Hrvatsku u vladi Istvána Tisze.

I ja sam pape tvoga mišljenja, kako i mnogi drugi, da bi bilo najbolje da su se i pravaši abstinirali. Tu sam namisao i ja zagovarao i prvi dan izbora kada se je uvidjelo kako ih Khuen²⁹ misli preraditi. I tada je bilo na vrijeme da odustanu, a da se oni koji su bili izabrani zahvale, pa onda podići buku po cijeloj Evropi i prikazati joj naše žalosno stanje, ali nije našlo odziva to naše nastojanje.

Kako je patriotizam demoraliziran i kakav pritisak vlada, to nije moguće pojmiti, ko sam ne vidi. Da ti pričam samo dva događaja što sam ih sam doživio. Jutros kad sam sjedio s Lujom Vojnovićem pred kafanom, došao je za naš stô jedan mladi doktor, kojemu me je Lujo predstavio. Ja sam znao po Politeu da je taj čovjek dan prije glasovao za Madžarona, a nekoliko godina prije bio je jedan od najžešćih vikača na sveučilištu. Bezobraznik stao je tu javno Luju da pripovijeda kako mu je ban obećao mjesto u Samoboru jali u Iloku. Ja sam na to mučao ali kad je pošao dalje da brani Hinkovića³⁰ kod kojega je on prakticirao, tada sam ga prekinuo govoreći, da bi svijem, po onoj pjesnikovoj, znao oprostiti, ali izdajici nikada, dapače da se ja čudim, kako se može u Zagrebu naći pošten čovjek da pruži ruku Hinkoviću. Ta ga je malo oparila, te ga više nije branio, već je do skora otišao.

A sada neka ti dam jedan primjer pritiska. Sjedali smo onomadne, baš na prvoga, u kafani ja, Politeo i Štriga. Za to ćeš ime biti već čuo. To ti je starac od 72 godine, koji se je još za ilirizma borio. Tip starca koji izazivlje počitanje, u dugoj sijedoj bradi, u narodnijem opancima, i u nješto kukavna odijela, za koje kažu da ga sam kod kuće pravi. Razgovarali smo se o izborima. Svaka njegova riječ bila je puna osjećaja za bijedni naš narod, sav je drhtao i psovao na današnju vladu i sustav. Znajući da on pristaje uz Obzoraše i ako nije neprijatelj pravaša a željan znati hoće li glasovati za Folnegovića³¹ ili će se ustegnuti, zapitah ga gosp. Štriga, kako će te sutra glasovati. On me čudnovato pogleda pa će mi: ta koga sinko nego za madžarona, ta imam li krepak. Evo 52 godine da služim a nemam nego 500 f. Zove se da sam činovnik u Arhivu, a nikada ne smijem tamo, grdje mi je nego ijednom slugi banovom... i pri tim riječima suza mu je promolila u oku. Ja nijesam mogao da odobrim njegove riječi, ali nijesam mogao ni da ih pokudim. Tako ti je moj pape stanje danas u banovini. A ipak ima lemenata u zemlji, s kojim bi se mogla podići strašna opozicija i srušiti današnji sustav samo kad bi se umijelo. Po doista ne bi bila nikakva uzorna opozicija, ali bi s njom moglo srušiti današnja vlada

²⁹ Károly Khuen-Héderváry, političar (Freudenthal 23. V 1849 — Budimpešta 16. II 1918), bio 20 godina ban hrvatsko-slavonsko-dalmatinski u Zagrebu (1883—1903).

³⁰ Hinko Hinković, odvjetnik, publicist i političar.

³¹ Fran Folnegović, političar (Slanovec 17. II 1848 — Zagreb 18. VII 1903), jedan od prvaka banovinske Stranke prava.

i to bi bio već jedan korak bolijem danima, a uz to bi pravaška stranka imala isto postojati da tjera naprijed. Ali zaludu o tome govoriti.

6.

Melko Čingrija — Peru Čingriji, Dubrovnik 19. I 1895.

Reagira na glasanje narodnjačkih zastupnika protiv odašiljanja saborske adrese i informira o uznemirenosti među dubrovačkim pravašima, koju je to glasanje izazvalo.

Koga ste vraga učinili! ... Dojam što je vaše glasanje učinilo amo, a po ostalim krajevima bit će i gore, ne da se opisati. Revolucija! Ti znaš moj pape, kako mislim i znaš da shvaćam stvar, ipak ti iskreno kažem da i ja ne odobravam vaš korak.³² I ja se slažem potpuno sa Mihom³³ kad kaže da pravaši bagateliziraju pitanje sjedinjenja i da tamo prave njime sebi reklamu. Nikad više istine. Ali glasajući protiv vi ste posjekli najprije sebi noge, podali ste kleveticima najoštrije oružje protiv vas u ruke, usuli ste sami prah u minu koju oni pod vama odavno dubu. Moj pape meni se sve čini da ste se pustili previriti. Jedan je poklik amo: Ljubiše prodali Hrvatsku! Ti znaš da meni te stvari ne imponuju, da prezirom prolazim preko njih jer ćutim da smo i ja i ti odveć visoko a da bi nas ta podvala mogla doseći, ali mi je žao u toliko što tom klevetom u narodu oni šire sebi propagandu a nama vezuju ruke; jer ko nije Ljubiša ne će otit dokazivat da nije.³⁴ I naše najvjernije pristaše ozlovoljeni su, začudjeni su. Svaki dan imam s kojim konferenciju, ali što ću ja. Motivacija Mihova i ako je u momentima brilantna nije me ipak zadovoljila, a ne razumijem pak nikako kad kaže da ako vlada zatvori sabor po drugi put da bi to po nas bilo poniženje. Kakvo poniženje boga ti! Nazad dvije godine poslom čitanka dali ste neprijateljima povoda da kleveću da se hoćete združiti sa Srbima, sada ovim poslom podajete im prigodu da podvaljuju da ste odustali od združenja, a posljedica svega toga bit će da će te propasti na prvim izborima. Znam da vama kao pojedincima to se malo mari, ali stvar pati, a patit će i grgje kad zapane u ruke šarlar

³² Odnosi se na glasanje narodnjakâ, kojim su se oni u Dalmatinskom saboru 14. I 1895. izjasnili protiv pravaškog prijedloga da se caru uputi adresa o potrebi sjedinjenja Dalmacije s banskom Hrvatskom.

³³ Miho Klaić, političar (Dubrovnik 19. VIII 1829 — Zadar 3. I 1896), vođa dalmatinskih narodnjaka.

³⁴ Stefan Mitrov Ljubiša, književnik i političar (Budva 29. II 1824 — Beč 11. XI 1878). U početku pripadao Narodnoj stranci i bio njen zastupnik u Dalmatinskom saboru i u Carevinskom vijeću. Nakon glasanja za Zakon o izravnim izborima za Carevinsko vijeće (1873), koje nije odražavalo stav Narodne stranke, bio je izložen oštroj javnoj kritici. Odvojivši se od te stranke sa svojim malobrojnim istomišljenicima utemeljio je zasebnu Narodno-sredinjačku stranku, poznatu još i pod nazivom Zemljačka stranka po svom glasilu »Zemljak«.

tana, buratina i gomnara. Meni se čini da vi kad se nadjoste jedan s drugim tamo u Zadru zaboraviste sve miserije što ih kod kuće ostaviste, pa odveć trijezno sudite stvari. Kad se je amo prosula vijest da ste zakopali adresu Medini³⁵ i comp. odmah su stali propagirat da se izlazi iz Čitaonice.³⁶ To se je razbilo jer je većina radikala stala zahtjevati da se čeka svršetak sabora. Onda se je stao pripravljeti jedan telegram Narod. Listu, a drugi protiv tebe kao vodji, prvi mislim da su poslali, drugi je osujetio Dum M. Pišta.³⁷ Zatim, i već prelazimo u komičnost, glazbari su užegli ili rastrgli tvoju maršu.³⁸ Bufuni! Ali masa ne razmije, a galijoti³⁹ aprofitiraju od toga. Prosiplje se glas da ste odbacili adresu, jer da vam je vlada obećala velikih koncesija. Ja u to ne vjerujem, a ako ima u tom što istine, ako nijesu velike, baš velike, gledajte popraviti što ste učinili, hote doma, pa neka frazeri grade bijednu Hrvatsku. Gledajte popraviti moj pape, opet ti ponavljam, a ne uzmogneš li uplivati na drugove i nadješ li se s njima u sukobu zahvali se na mandatu, tebi i onako to se malo mari. U ostalom čini kako znaš da je bolje, znam da ćeš pošteno raditi.

7.

Melko Čingrija — Peru Čingriji, Dubrovnik 25. I 1895.

O saborskom govoru Pera Čingrije, u kojem je napao pravaše, nazvavši ih »sektom«, o saborskoj polemici P. Čingrija — J. Biankini, te o potrebi da P. Čingrija prikupi neke postojeće činjenice koje terete pravaše i to, ako uztreba, za daljnje polemike s njima.

...evo me da ti odgovorim na tvoja zadnja dva pisma. Da te je moje ostavilo sasvim indiferentno, kad sam ti javio što se u Dubrovniku događa poslije vešeg glasovanja, to sam više nego uvjeren, pa mi za to ne treba svjedoka. O tome sam bio uvjeren već unaprijeda... Razumijem moj pape sasvim dobro da huncutarija u ovom poslu igra prvu ulogu; razumijem da je sve nelojalna reklama sa strane onih koji monopoliziraju patrijotizam, shvaćam posvema da nije niko od vas a najmanje pak ti otišao u Zadar da se pokori pravaškim mahnitostima, ali uvidjam takodjer da u ovom dvoboju izmedju trijeznog patrijotizma i nelojalne reklame vi ste izvukli pred narodom lašnju stranu, te ste tako ostali prevareni od njih i ako se nijeste dali ustrašiti od

³⁵ Vice Medini, svećenik i publicist (Janjina 1. I 1865 — Dubrovnik 20. II 1928). Napustio narodnjačke redove (1894) i priključio se pravašima.

³⁶ Narodna čitaonica u Dubrovniku bila je okupljalište i narodnjaka i pravaša.

³⁷ Mato Pišta, svećenik i politički djelatnik (Dubrovnik 19. VIII 1829 — Dubrovnik 15. II 1924). Isticao se najprije kao narodnjak, a od pojave pravaša u Dubrovniku podupirao je pravaše.

³⁸ Bila je to koračnica, uglazbljena u čast Pera Čingrije.

³⁹ U smislu: prepredenjaci, lopuže.

farabuta... A ovo što tebi danas pišem, mislio sam onaj isti tren kad sam čuo za stvar i to svoje mišljenje iskazao sam svojim prijateljima. Miho sa one visine koja njemu doliči imao je ustati kao što je ustao, imao je napasti pravaše dva puta grdje nego ih je napao, otkriti golotinjnu njihova postupanja jače nego je učinio, i onda im kazati da on i njegovi razumiju njihovu manovru, da razumije u koji ih škripac hoće da zatjeraju, ali mi vam ne ćemo podati u ruke klevetu da se vi služite pred narodom da smo mi odustali od glavne tačke programa, mi ćemo glasovati za adresu i ako držimo da za to sad nije momenat, ali svu odgovornost uzmete je vi, svu štetu što ovim činite samo sjedinjenju i ostalim poslovima nosite vi. Ovo je samo ideja, a Miho ili ko drugi bio bi znao kako da je razvije, a tim bi vi pred narodom bili održali svoj položaj, dapače i stekli, jer bi se punim pravom moglo kazati: narode, na pravaškoj strani ne ćeš naći političara, ne iskrenih patrijota, tamo oni sve rade za popularnost, za reklamu, i za to izigravaju tvoja životna pitanja. Ne znam da li je ova moja ideja valjana, držim dapače da je vaše postupanje bilo lealnije u sebi, ali kad s huncutima imaš posla mislim da se u politici može i zavojnicom braniti.

... Razumio sam da ti hoćeš napasti pravaše, pa možda prije nego ti ovo pismo stigne ti ćeš biti svoju nakanu izveo. Ja ne znam moj pape zaslužuje li da taj odium ti na se uzmeš, nu ako misliš da imaš, a ti uradi, tvoj Melko ti ne će ništa zamjeriti što zna da iz uvjerenja radiš. Svakako, ako ti ovo pismo dodje na vrijeme onda u toj prigodi, ne dodje li ti onda nadji drugu da jasno istakneš ove misli:

1) da pravaši svojim postupanjem koriste samo jednoj misli i jednoj svrsi a to je austrijskoj policiji. Smijeh na vladinoj klupi to potvrđuje. Dok njih nije bilo da vas potkapa, vi ste znali onu klupu i prignuti i prisiliti, dok sada to ne možete, jer su vas oni oslabili i potkopali. To su posljedice pravaške propagande u Dalmaciji, koje su jednake onijem pravaške propagande preko Velebita. Onamo ste, kaži, oslabili stranku Strossmayera i Račkog, jedinu koja je bila kadra da pomogne bijednom stanju banovine, ne postigavši drugo nego da vam Khun-Hedervari iskazuje svoje priznanje, ovamo ste oslabili nas da se vlada smije, a Autonomasi uživaju.

2) I mi smo negda bili u opoziciji, i to u časovima kad je biti u opoziciji značilo prijegor i žrtvovanje, dok sada znači reklama i popularnost, mi smo opoziciju vodili trijezno i razborito, imajući pred očima samo korist stvari, dok je vi vodite nesmotreno tako da izgleda, i ako sam uvjeren da to nije, da imati pred očima samo štetu stvari. Mi smo za to i koristili narodu, a hoćete li vi... neću se igrati proroka, i ako u ovom slučaju ne treba nikakva nadahnuća, ipak radije ostavljam l'ardua sentenza ai pasteri.

3) Ali u ovoj žalosnoj igri, koja patrijotu srce para, ima jedna vrlo smiješna nota čiji odjek vi često izazivljete, a ta je kad se vi gradite pred narodom mučenicima hrvatske ideje. Ako je ko mučenik te

ideje to smo mi gospodo. Mi nosimo na svojim leđjima svu tešku stranu te ideje, dok se vi kitite lakom i udobnijom. Mi ne očekujući ništa, odbijajući dapače svom odlučnosti svaku kaplju odozgora, imamo protiv sebe odium naučkane mase od vas, kojoj vi naše korake inspirirane od trijeznog patrijotizma, što mi kročimo samo i jedino za korist hrvatske ideje, predstavljate kao prevrtljivost i izdajstvo. Dok vi nemajući čega da se plašite odozgora, zaufano i bezbrižno uživete popularnost te mase, za koju joj laskate i nas bjedite. Mi se ne kajemo radi našeg postupanja, jer u politici svoju osobu ne poznamo, niti vam zavidimo na toj popularnosti, samo vas molimo da ne uzimate slobodu reći da vi odgajate narod, da ste mučenici.

Ove ideje moj pape mislim da bi svakako imao istaknuti, osobito pak njeke. Zatim nastoj da budeš čim kraći i čim mirniji. Mirnoća u ovim stvarima silno koristi.

Pozdravi Politea. Nastoj da niko drugi ne piše članke u Vašu obranu nego on. Jer članci kakav je onaj uvodni prvi u »Jedinstvu« jedino vam štetuje. Osim toga imali bi tiskati svoju obranu u brošurama, a ne u »Jedinstvu«, jer se taj list malo čita.⁴⁰ Dok pravaši imaju svu silu listova na svoju dispoziciju, pa tako narod ne čuje nego jedno zvono. Zadnji članak Politeov u vašu obranu izvrstan je, ono je jedini način obrane.

8.

Melko Čingrija — Peru Čingriji, Dubrovnik 28. I 1895.

Pročitao sam tvoje pismo, Nar. L.⁴¹ i Obj. Dalm.⁴² Vidio sam što se je dogodilo između tebe i Bjankinija⁴³ i ja ti dajem potpuno pravo kako si se ponašao. Razumijem da je neizbježiv nov sukob između tebe i Bjankinija kad budeš dokazivati da su pravaši sekta. Hvala Bogu neka bude što ima da bude i ako u politici fatalizam nije opravdan. Ja ti preporučujem da budeš miran, a prije nego se odlučiš na to promozgaj dobro stvar. Osobito ne zaboravi pitati u Politea podataka, i nastoj da ti ne izbjegne što, što ne možeš dokazati. Nemoj zaboravit

⁴⁰ »Jedinstvo« — narodnjački list, koji je od 1894. g. izlazio u Splitu. Do njegove pojave došlo je tako što je 1894. splitski »Narod« preimenovan u »Jedinstvo«. Dok je »Narod« bio lokalni list, »Jedinstvo« je trebalo postati glavni organ dalmatinske Narodne stranke, koja je s pojavom Stranke prava u Dalmaciji gubila pojedine svoje pristaše i ostajala bez podmlatka, a izgubila je i zadarski »Narodni list« — svoje ranije dugogodišnje glasilo.

⁴¹ »Narodni list« — izlazio u Zadru.

⁴² »Objavitelj dalmatinski« — izlazio u Zadru.

⁴³ Juraj Biankini, novinar i političar (Stari Grad na Hvaru 30. VIII 1847 — Split 27. III 1928). Urednik »Narodnog lista« u Zadru. Zastupnik u Dalmatinskom saboru i u Carevinskom vijeću. Do 1892. pristaša Narodne (hrvatske) stranke. G. 1892. istupa iz te stranke i njena saborskog kluba, te osniva zasebni Hrvatski klub. Od 1894. pristaša dalmatinske Stranke prava.

tom prigodom spomenut njihovo postupanje prama Barčiću⁴⁴ i Bakarčiću,⁴⁵ apel za izgonjenje listova koji ne pišu u njihovom duhu. Pismo Folnegovića mladom Hrvatu u kom tvrdi i zahtijeva da nijedan pravaš ne smije čitati knjige i listove koji pišu protiv stranci prava. To je prosti Index librorum prohibitorum malo dostojan liberalne stranke kakva bi htjela da bude pravaška. Jer tim oni sami otkrivaju svoju golotinju pokazujući da se boje kritike. Bilo bi još njihovo uređenje s tajnim agentima, nu to se ne da dokazati, za to tu stvar ne valja nikako ticati. Svakako opet ponavljam da se za podatke obratiš Politeu. Stvar je pukla — sad nema drugo nego dok traje bal balat, a kad svrši, onda ćemo mi stanut fumat,⁴⁶ a pustit pravaše da rade kao što su oni fumali dok smo mi radili.

...Jučer je bio koncerat u Čitaonici pjevačkog društva »Gundulić«, pa se je poslije koncerta plesalo do 1 pos. p. Zabava je prošla jako dobro. Bilo je prepuno čeljadi.

9.

Melko Čingrija — Peru Čingriji, Dubrovnik 4. II 1895.

...O politici ti ne pišem ništa nova jer i nema. Stvar je amo za sada slegla, samo još gomnari i dječetina ruju. Ali pustimo ih. Novine današnje nijesam čitao pa tako i ne znam je li bilo što zanimiva u zadnjim sjednicam.

...Večeras je amo prvi koncerat Slavjanskog. On mi je najprvo prouzrokovao da se dobro izjedim, a sada mi daje posla. Preksinoć, subotu navečer, došao je Katić⁴⁷ k meni, govoreći mi da se je srpski odbor (Pugliesi, Šarić,⁴⁸ Matijević, Bona⁴⁹) obratio na njega neka Hrvati ako su voljni pošlju četvoricu da ugovaraju s njima kako bi Slavj. zajednički proslavili. Ja sam rekao da nemam ništa protiv toga i da bi dapače bio zadovoljan kad bi to uspjelo. Ono večer svi su bili zadovoljni, a sutra dan, kad smo imali da ugovaramo, rekbi zaslugom Supila,⁵⁰ počeli su neki hrvatovat. I tako ja, Katić, Saraka⁵¹ i Man-

⁴⁴ Erazmo Barčić, odvjetnik i političar (Rijeka 9. VI 1830 — Rijeka 3. IV 1913). Najprije pristaša Stranke prava iz koje je istupio ne odobravajući njezin nacionalni ekskluzivizam. Zalagao se za slogu Hrvata i Srba. Od 1903. pripadnik je Hrvatske stranke i njen zastupnik — za Hrvatsko-srpske koalicije — u Hrvatskom saboru.

⁴⁵ Andrija Bakarčić, odvjetnik i političar (Rijeka 6. V 1854 — Maribor 19. I 1920). Zalagao se za očuvanje i jačanje hrvatstva u Rijeci. Nekoliko puta biran za zastupnika u Hrvatskom saboru.

⁴⁶ Pušiti (u smislu: odmarati se).

⁴⁷ Ernest Katić, bilježnik.

⁴⁸ Matej Šarić, posjednik.

⁴⁹ Luko Bona, bilježnik.

⁵⁰ Frano Supilo, urednik lista »Crvena Hrvatska«.

⁵¹ Eugen Saraca, odvjetnik.

dolfo⁵² (figura porca par ecealance) izjavili smo Srbima da na žalost nije moguće ništa učiniti. Ali meni se nije dalo da Frankovizam prodre ovom prigodom u Dubrovniku, te sam nastojao da Hrvati sami urade što god i tako će djevojčica Čurlica⁵³ predat večeras bouquet na ime Hrvatica, a ja vijenac na ime Hrvata.

10.

Melko Čingrija — Peru Čingriji, Dubrovnik 11. II 1895.

Moj dragi pape, jutros sam primio tvoje pismo iz koga sam razabrao da si napao pravaše kako si namjeravao. Ja ne žalim, kad je već puklo, neka bude. Iz novina nijesam doznao ništa nego samo da je bio sukob između tebe i Bjankinija, tako da od potankosti ne znam nego ono što si mi ti pisao, a istom u petak ću donjeti šire izvješće, no tada nadam se da ćeš ti biti već amo.

Amo ništa osobito novo. Župljani kojima je prošao prvi dojam kleveta što su lopovi protiv nas posuli, počeli su se povraćat k meni. Ja njih dobro primam, nu s lopovima postupam kako zaslužuju. Vjerujem da upravo čežnjom očekujem čas da amo dodješ prvo da imam tebe, a drugo da vidimo kako se imamo vladat u ovijem prilikama.

11.

Melko Čingrija — Peru Čingriji, Dubrovnik 24. IX 1895.

Zadovoljan je člankom Pera Čingrije, objavljenom u splitskom »Jedinstvu«. Smatra da je Narodna hrvatska stranka odveć podložna vladi, te da joj ta podložnost donosi više štete nego koristi.

...A sada da predjemo na politiku. Tvoje pismo u »Jedinstvu« upravo me uzradovalo i ja ti čestitam. Baš prije nego sam primio »Jedinstvo« promišljao sam da ti pišem kako je nar. stranka po mome mišljenju na vrlo zlom putu. Ona prima vas odium vladine stranke i bez sumnje koristila joj je, a od toga nema nikakve koristi ni za se ni za stvar. Ako ima što god, nema sigurno ono što bi imala pravo da zahtjeva. Po onom što sam mogao iz novina razumjet u Dubrovniku je podupirala Gondulu,⁵⁴ u Kotoru je Ragazzini⁵⁵ pravio očitih nezakonitosti protiv nas u prilog Srba. Ako nas je gdje pomogla, to nas je pomogla gdje smo bili u sukobu sa pravašima, ali to ne za nas, nego pro domo sua. Tako za izbora, a izvan izbora i gore. Velikog kakvog poduzeća što bi zemlji koristio ni za lijek a ako dobijemo kakvu

⁵² Salamun Mandolfo, odvjetnik i posjednik.

⁵³ Ivanka Čurlica (kasnije supruga Melka Čingrije).

⁵⁴ Frano Gondola, posjednik i političar (Dubrovnik 4. VIII 1833 — Dubrovnik 3. VII 1899). Bio aktivan u dubrovačkom Poljodjelskom društvu. Zastupnik u Dalmatinskom saboru i u Carevinskom vijeću. Od 1890. do 1899. načelnik dubrovačke općine.

⁵⁵ Emilij Ragazzini, kotarski poglavar.

malenkost, to je samo ondje gdje joj se svojim brojem i snagom nametnemo, inače nas ignorira... Onaj tvoj poklik bojni u »Jedinstvu« upravo je zgodno došao, i nadam se da će ovo sačuvati nar. stranku od katastrofe servilnosti kojoj je u ovo zadnje doba zajurila. Jer moj pape, kad se stvar hladnokrvno iz daljega promatra, kad nijesi na dohvatu stranačke strasti, ne može se poreći da nar. str. nije pritegla odveć vladinom krilu, te se od njegdašnje mnogo razlikuje. Ja znam da to nije iz zle namjere, to je logična posljedica opiranja radikalizmu. Stranka je izgubila iz svoje sredine radikalniji elemenat, tu prazninu trebalo je nadopuniti, ali nezavisna elementa niti se je moglo naći za to niti se je našlo. Mjesto radikala zauzeli su ovisni i mlohavi ljudi i ti vrše i valja da vrše svoj kobni utjecaj, ne bude li čelične ruke što ih znabude ukorit. Ne treba još zaboravit da se je za inad Marko poturčio, pa nema sumnje da je vražji inad na mnogo mjesta kriv, da se je pregnulo preveć uz vladu. Narodna stranka treba više narodnog ponosa i slobode, a ja ti stavljam moj pape to na dušu, jer ako nam pamet ne da k pravašima, srce nam opet ne smije dopustiti da budemo prirepine vladine, sve kad bi nas i zlatom obasipala, a nekmoli kad ti prilika i događaji svakidašnji tiskaju i nehotice pitanje: ad quid? Ove i slične refleksije učinile su da pozdravim oduševljeno tvoj dopis u »Jedinstvu« i ja se nadam da onim stvar je stoprv započela, a da nije svršila. Sve badava moj pape, mi smo oba radikali.

U prvom tvom pismu nadam se da ćeš mi javiti što se je dogodilo u Spljetu da su David⁵⁶ i Miho⁵⁷ dotrčali. Rada bih znati jer ne mogu nikako da se dosjetim što bi moglo biti.

... Žao mi je što je stvar sa Lujom⁵⁸ došla do toga da ste prekinuli, ali kad nije moglo da bude drugačije, hvala Bogu.

12.

Pero Čingrija — Melku Čingriji, Dubrovnik 11. X 1895.

Amo nemamo ništa nova što bi vrijedilo da ti javim. Sve ide na staru. U jutro radim, u pobjed se šetam i mislim o tebi, u večer u čitaonici⁵⁹ čitam ili se razgovaram, premda sada nema onijeh konverzacija, kako bi si bio amo jer su počeli igrati.

13.

Melko Čingrija — Peru Čingriji, Z.(adar) 16. XI 1896.

... Ti ćeš već znati kako su amo uspjeli izbori i kako su ih vodili. Ja ne znam kako su se te vijesti vas tamo dojmile, znam samo da ja što sam vidio svojijem očima kako ide, ne bih bio drugomu vjerovao

⁵⁶ Emil David, general, austrijski namjesnik u Dalmaciji 1890—1901.

⁵⁷ Miho Klaić.

⁵⁸ Lujko Klaić.

⁵⁹ Narodna čitaonica u Dubrovniku.

da mi je pripovijedao. Najžalosniju figuru igra bez sumnje narodna stranka, koja služi vladu, a vlada je pljuska kao što ne bi ciganina. Kada su naši stariji borci mogli dopustiti da se sve ovo u Zadru pred njihovim očima događa, a da se nijesu sa stočića podigli, ti ljudi, kao politički ljudi, ili su se već istrošili ili nijesu nkada ništa vrijedili. Jedan Vranković,⁶⁰ predsjednik narodne stranke, a ova uporište vladino pustio je da vlada zajedno s autonomašima maltretira hrvatske birače kao u vrijeme Lapenino,⁶¹ a da nije progovorio riječi, poduzeo ijednog koraka. Takovi ljudi nijesu da vode narod, pa i ja, premda znaš kako mislim, dolazim do uvjerenja da je bolje imat Prodana⁶² i Bjan-kina nego ove bezbrižnjake naše.

14.

Melko Čingrija — Peru Čingriji, Z.(adar) 19. XII 1896.

...Vrankovića i Pera⁶³ ne vidjam pa s toga nijesam mogao po njima ništa znati što je od izbora, ali mi je Medini kazao da su u Konavlima prodrli birači Crničini.⁶⁴ Che bella cosa! Sad ćemo imati već klub vladine stranke. Ja želim da ti koliko prije amo dodješ, jer mislim da bi u narodnoj stranci trebalo malo pokreta probuditi ili se pak od nje odcjepiti. Svakako o tom ćemo kad se sastanemo.

15.

Melko Čingrija — Peru Čingriji, Dubrovnik 21. II 1898.

O CH⁶⁵ ne ću ništa da ti pišem. Ja se iz objesti nijesam ondje našao, ali kad je već jednom Supilo onako nezgrapno, ponajviše iz odiuma prama memi, napao, trebalo mi je da mu rečem što je on, a on kao prase koje se proždoro je i to mučke.

16.

Melko Čingrija — Peru Čingriji, (Dubrovnik) 25. V 1903.

O javnoj skupštini u Dubrovniku, održanoj u znak podrške narodnom pokretu u banskoj Hrvatskoj. Pero Čingrija se tada nalazio u

⁶⁰ Ivan Vranković.

⁶¹ Luigi Lapenna, istaknuti autonomaš, talijanaš.

⁶² Ivo Prodan, svećenik, novinar i političar (Janjina 9.XII 1852 — Zadar 11. III 1933). Nosilac klerikalnog pravaštva u Dalmaciji. Urednik listova »Katolička Dalmacija«, »Hrvatska kruna«, »Harmonia«, »Hrvatska«, »Novinski magazin«, »Novinski raboš« i »Pučki glas«. Zastupnik u Dalmatinskom saboru i u Carevinskom vijeću.

⁶³ Pero Klaić, odvjetnik i političar, zastupnik u Dalmatinskom saboru i u Carevinskom vijeću (sin Miha Klaića).

⁶⁴ Jozo Crnica, svećenik, tada župnik u Grudi, kasnije kanonik u Dubrovniku. Podržavao klerikalno pravaštvo. Konfident autrijskog režima.

⁶⁵ »Crvena Hrvatska« — politički tjednik u Dubrovniku.

Beču, predvođeci dalmatinske zastupnike, koji su htjeli zamoliti cara da spriječi krvoproliće u banskoj Hrvatskoj.

...Jučer je bila skupština koja je sjajno ispala. Prihvatili smo zaključak u smislu spjetskom.⁶⁶ Poslije skupštine mnoštvo svijeta pošlo da pričekaju ungaro croata⁶⁷ u luku uzdajući pristupiti prije no skine mađarsku zastavu. Urlik i zvižduk — lijepa naša i druge pjesme orile se obalom; užeta parobroda bačena u more — intervenirala žandarmetrija. Ja i Katić učinili što je moguće da se krv ne prolije. Kad se spustila zastava frenetičnost zavlada mnoštvom: urlik, zvižduk, dizanje ruku — svak je bio kao bez svijesti.

Izašla vojska — uapšenika pustili i narod se razišao. Nikad što slično Dubrovnik nije doživio.

Primili smo brzojav iz Beča od vas. Ako vas kruna ne primi,⁶⁸ obratite se braći i putujte u Prag, Lavov, Ljubljanu. Držite svi skupa mitinge. Brzojave po Dalmaciji koji se tiču demonstracija na uredu ne primaju, ne primaju ni one koje saopćuju vijesti iz Hrvatske koje mi dobijemo iz Rijeke.

17.

Melko Čingrija — Peru Čingriji, Karlsbad 29. VII 1903.

...evo ti me od jučer u Karlsbadu. Jutros sam već započeo kuru i nadam se biti kroz 3 — 4 nedjelje gotov. Sa mnom je dr Trumbić.⁶⁹

18.

Melko Čingrija — Peru Čingriji, Karlsbad 31. VII 1903.

...Karlsbad je lijep ali za me nije ugodan — preveć je grad a malo selo, pa to za kupelj i počinak nije zgodno... Sreća je što imadem sobom Trumbića jer tako skupa bolje se od dosade branimo... Ja zbilja ne znam što se ima radit. Skupite se pa odlučite i javite nam. Ja nemam ni najmanje volje, a uz to znam da bi nam to i ekonomski znatno štetovalo, pa za to ako me ta čast može proći, gledaj da me prodje; ne uzmogne li biti inače a ti radi kako uznaš.⁷⁰

⁶⁶ Data je puna podrška sudionicima narodnog pokreta u banskoj Hrvatskoj.

⁶⁷ Odnosi se na putnički parobrod Hrvatsko-ugarskog parobrodarskog društva iz Rijeke, koji je saobraćao na liniji Rijeka — Kotor, dotičući i Dubrovnik.

⁶⁸ Dalmatinski zastupnici (na čelu s Perom Čingrijom) bili su tada pošli u Beč da zamole cara da svojim utjecajem spriječi krvoprolića u banskoj Hrvatskoj.

⁶⁹ Ante Trumbić, odvjetnik i političar, vođa dalmatinske Stranke prava, zastupnik u Dalmatinskom saboru.

⁷⁰ Odnosi se na utvrđivanje kandidata za naknadne saborske izbore u kuriji dubrovačkih veleposelnika umjesto umrlog Kosta Vojnovića.

19.

Melko Čingrija — Peru Čingriji (dopisnica), Bologna 17. IX 1904.
Sinoć smo amo stigli i jutros prosljedjujemo za Mletke, a to s toga što je buknuo opći štrajk pak ne bih htio da me amo sekvestraju. Vidio sam da se sabor otvara na 8.

20.

Melko Čingrija — Peru Čingriji, Venezia 18. IX 1904.
...evo i nas u Port-Arturu, blokani sa svih strana, samo nema granata. Sad mi upravitelj reče da smo opskrbljeni potpuno za dva dana, osim mlijeka; produljili se štrajk dulje, otanjit će nam racijoni. Svi štrajkuju: radnici, stampari, gondolijeri, željezničari — svi... Štrajk je sveopći u Italiji. Vijesti iz nekih gradova dosta su ozbiljne. U Genovi ostadoše u tami već od dva dana; imade mrtvih u Milanu, Torinu i drugdje. Na mjestima prekidaju tračnice željeznice i sveze tramvaja, u opće imade revolucionarni značaj cijeli pokret, i ako poglavice preporučuju mir, razorni elemenat se uvlači i svrši svoje... Da sam sâm išao bih na skupštine, jer je zanimivo, ali ovako treba da sam uz Ivanku,⁷¹ a ona pak ako imade gdje i malo rogozora odmah bježi.

21.

Melko Čingrija — Peru Čingriji⁷²
...jučer smo bili blokani u Mlecima, danas smo zatvoreni u Hotelu. Još smo bili u postelji, kad čusmo buku, lupanje, krik u »fori i camarieri«. Sa prozora vidjeh buljuk radnika na ulici... Izgleda da smo u naponu revolucije.

Građani se ulicom gjekoji žure. Stranci, uprćeni prtljagom, hite na staciju — nema čovjeka da ti što nosi, jer ga uhvate i nalupaju, kao jutros jednoga, treba nositi sam... Željeznica radi, bar u Mlecima, a drugovdje ne znam jer nijedna novina nije još izašla... Kad su jutros u nas mlatili i lomili, pitao sam ravnatelja za što ne telefona na puliciju. Odgovorili su mi da se pulicija ne će da miješa... Ipak u svemu ovome ima nešto zanimiva.

22.

Melko Čingrija — Ivanki Čingrija, Dubrovnik, bez datuma⁷³

Po novinam već ćeš znati kako smo se podnijeli s Handelom.⁷⁴

⁷¹ Ivanka Čingrija, supruga Melka Čingrije.

⁷² Iako je to pismo bez naznake mjesta i datuma, očito je, s obzirom na njegov sadržaj, da je ono pisano u Veneciji 19. IX 1904.

⁷³ Pismo je pisano, sudeći po njegovu sadržaju, između 7. i 10. X 1904.

⁷⁴ Erazmo Handel, prvi austrijski civilni namjesnik u Dalmaciji. Zastupnici Dalmatinskog sabora — 6. X 1904 — jednoglasno su mu izrazili svoje nepovjerenje, izjavivši da neće sudjelovati u saborskom radu dok on bude obavljao namjesničku dužnost.

Stvar je uspjela da nije mogla ljepše i u čitavoj zemlji vlada veliko oduševljenje.^{74a} Što će sada biti ne znam zapravo, no držim da Handel ne može i ne smije ostati.

23.

Melko Čingrija — Peru Čingrija, Rijeka 21. XII 1905.

... evo me na Rijeci. Govorio sam sa Supilom koji mi je kazao da je primio od Košuta⁷⁵ pismo, u kom se čudi što se stvar oteže, naravno u formi, ali svakako izražuje čudjenje.⁷⁶ To je pismo Supilo poslao Trumbiću i istodobno mu je javio da 19. o. m. imade se stvar razjasniti te će puknut apsolutizam ili koalicija doći na vladu. Treba za to svakako prije 19. učiniti kakav korak, bio kakav bio, pa makar brzojavno.

Ja držim za to da bi ti imao netom primiš ovo pismo brzojaviti Trumbiću da dodje u Dubrovnik, pa da se dogovorite i da pišeš Košutu. Što, to je manje zanimivo, samo da bude nešto. Možete se limitirati, ako misliš i na to, da ga zapitaš *kad* i *gdje* bi ste se mogli sastat.

Brzojavi dakle Trumbiću da ga trgneš iz apatije i da uredimo nešto prije 29. jer inače ćemo izgubiti najljepšu priliku i sve što se poslije uradi ne će imati ni pola vrijednosti.

Primi osam brzojav Iva⁷⁷ i po njemu ću se vladati. Pozdravi Ivan-ku. Supilo pozdravlja ...

24.

Melko Čingrija — Peru Čingriji, Vichy 31. VII 1909.

Razumio sam po novinama i po tvom pismu da je naprednjački zbor krasno uspio.⁷⁸ Vrlo mi je milo, a čast ti Mići...⁷⁹ Od amo ti nemam ništa osobito da javim. Trenom je izgledalo kao da će u Španjolskoj buknuti prava revolucija. No po današnjim vijestima regbi da se stvar stišava i da ju je vlada svladala, ali u Africi im ide još jako zlo.

Jedino važno što sam vidio i što mi je jako milo, to su aeroplani. Dapače sam se trefio na aerodromu kad su dva skupa prvi put na

^{74a} Tada se Ivanka Čingrija nalazila u Beču kod svoje sestre Mimy Wolf Vuković.

⁷⁵ Ferencz Kossuth, političar, vođa udružene mađarske koalicije.

⁷⁶ Odnosi se na sastanak dvaju odbora (hrvatskog i mađarskog) za pregovore na platformi Riječke rezolucije.

⁷⁷ Ive De Giulli, posjednik, pristaša Hrvatske stranke, odani suradnik i prijatelj Melka i Pera Čingrije.

⁷⁸ Bio je to pokrajinski zbor Hrvatske pučke napredne stranke, održan 25. VII 1909. u Dubrovniku.

⁷⁹ Miće Mičić, odvjetnički pripravnik, pristaša Hrvatske pučke napredne stranke, odani prijatelj Melka i Pera Čingrije.

svijetu — letjela. Bili su Tissaudier i Paulau, jedan na monoplanu a jedan na biplanu. Upravo je zanimivo, te se već može kazati da je čovjek obladao i zrakom, što nam se je svijem do jučer činilo gotovo nemoguće.

25.

Melko Čingrija — Ivanki Čingrija, Split 9. V 1911.

Saopćava joj da je prethodnog dana (8. V) bio sastanak Hrvatske stranke radi isticanja zastupničkih kandidata za Carevinsko vijeće. Nastojeći se da Hrvatska stranka surađuje s Hrvatskom pučkom naprednom strankom protiv pravaša, Josip Smodlaka, vođa Hrvatske pučke napredne stranke, pristaje na tu suradnju uz uvjet da Hrvatska stranka ne kandidira Josipa Tončića, ni Antu Vukovića, jer u njima vidi sluge Beča.

26.

Melko Čingrija — Ivanki Čingrija, Dubrovnik 11. V 1911.

Javlja da se vratio iz Splita, gdje su ga Trumbić i Smodlaka nagovarali da prihvati kandidaturu u Vukovićevu izbornom kotaru (Imotski — Vrgorac — Metković), jer da će se inače izgubiti taj kotar.

27.

Melko Čingrija — Ivanki Čingrija, Trst 15. V 1911.

Piše da je primio od Trumbića i Smodlake njihov zajednički telegram, u kojem mu saopćavaju da je 14. V u Metkoviću održan sastanak pouzdanika Hrvatske stranke i Hrvatske pučke napredne stranke, na kojem je prihvaćena njegova kandidatura za zastupnika u Carevinskom vijeću, te da smatraju da je njegov izbor potpuno siguran.

28.

Melko Čingrija — Peru Čingriji, (Beč) 19. IV 1912.

Evo ti me treći dan ovdje. Započeli smo borbu i dobro je počelo. Prvi dan smo imali sastanak u našem klubu i imali smo da dodjemo u dogovor sa Šušteršičevim klubom za eventualnu zajedničku akciju. Čekali smo do 9 ura da svrši njihova sjednica, pa pošto nije svršavala ostali smo da se sutra dan u 10 prije otvora sastanemo. Ali sutra Dr Šušteršić⁸⁰ poslao nam je interpelancu gotovu da je možemo potpisati. Mi smo odbili, jer nijesmo htjeli poniziti pitanje komisarijata u Hrvatskoj na jedno interpelacijono pitanje, i odlučili smo opstrukciju. To ih je malo iznenadilo. Vidjet ćeš po novinama škandal što smo izazvali već početkom sjednice, nametnuli smo im se da hrvatsko pitanje već prvog dana zavlada parlamentom...

⁸⁰ Ivan Šušteršić, odvjetnik i političar (Ribnica 29. V 1863 — Ljubljana 7. X 1925). Zastupnik u Kranjskom saboru i u Carevinskom vijeću.

Ovih dana primili smo i neke poruke sa visokih mjesta da se držimo dostojanstveno, pripovijedajući nam kako se uvidaju nepravde što su nam učinjene itd. Stara pjesma zavodnica!

29.

Melko Čingrija — Peru Čingrija, Beč 1. V 1912.

...dakle evo ti me danas poslije govora u delegaciji, gdje sam puna dva sata govorio, da ti se javim. Od jučer sam u prvom redu. Trebalo mi je u odboru radi mog prijedloga izdržati vatru. Danas sam u plenumu inaugurirao. Ja sam prvi počeo. Massaryk⁸¹ mi je dao svoje mjesto da hrvatsko pitanje bude na početku. Inače bi bio došao kao drugi. Govor ćete vidjeti u novinama kad ga budem preveo, jer imade volumn, i to je glavna njegova mana, ali nije moja krivnja, jer sam primio nalog da moram dva sata govoriti i govorio sam. Postigao sam da mi je i Šušteršić čestitao, a njegovi došli da mi pitaju govor za njihove novine.

30.

Melko Čingrija — Peru Čingriji, Beč 6. V 1912.

Ja sam učinio što sam mogao. Položaj je težak bio, kao što je i sada. Bio sam u suštini sam, jer svi drugi su se malo po malo pridružili, nu na nikoga nijesam mogao stalno računati za jednu ozbiljniju akciju. Postiglo se je to da je u delegacijama dominiralo hrvatsko pitanje, da su se svi simpatično o nama i o našoj stvari izjavili, i da je čitava delegacija upravo ratno raspoložena — kao nikada do sada — prama ugarskoj delegaciji, u kojoj su Pejačević i družina pravili onu lijepu figuru, koja u ostalom našoj stvari mnogo šteti...

Primam čestitke za svoj govor. No kako se pravaška štampa u Dalmaciji drži to je ispod svake kritike...

31.

Melko Čingrija — Peru Čingriji, (Beč) 9. V 1912.

Što se tiče vijesti u Piccolu⁸² što mi pišeš, to je stvar posve jasna. Piccolo je premučao cijelu debatu što se Hrvatske tiče i gledao je omalovažiti. Za to nije ništa iz mog govora ni naveo...

⁸¹ Tomaš Garrigue Masaryk, sveučilišni profesor i političar (Hodonin 7. III 1850 — Lány 14. IX 1937). Kao suosnivač političke grupacije Realisti surađivao je sa Mladočeskom strankom. G. 1900. utemeljio je Češku narodnu (realističku) stranku, bio njen ideolog i borio se za autonomiju Češke u sklopu Habsburške monarhije. Zastupnik u Carevinskom vijeću. Za vrijeme I svj. rata nalazio se u emigraciji, zalažući se za stvaranje čehoslovačke države. Bio je prvi predsjednik Čehoslovačke republike 1918—1935.

⁸² Talijanski list koji je izlazio u Trstu, Puni mu je naziv: »Il Piccolo di Trieste«.

...Parlament će još trajati. Ja za sada mislim amo ostati. Što ćemo radit ne znam, oni praci u Hrvatskoj sjeku nam žile. Ali što ćemo jadat se.

32.

Melko Čingrija — Peru Čingriji, (Beč) 13. VI 1912.

...Amo je u parlamentu pakô. Na dugo ti o tome ne ću pisat, jer nemam vele volje zalazit u ovaj osinjak hipokrizije. Moj je konačni utisak da parlamenta nema, već da vlada absolutizam u cijeloj carevini samo pod raznim formama. Tome su krive stranke same, koje izgleda ne znadu druge nego nastojat kako će se višoj volji ulagivat od straha da to druga protivna joj stranka bolje od nje ne učini.

33.

Melko Čingrija — Peru Čingriji, Karlsbad 4. VI 1913.

Po novinama vidjet ćeš što se na Balkanu zbiva. Upravo žalosno da su se Bugari onako podnijeli. Ali pri svemu tomu zanimivo je vidjeti kako je Rumunjska utekla Beču. Po vijestima što su ovdje danas stigle očekuje se s časa na čas proglašenje formalno rata i ako se već od nazad nekoliko dana teško biju. Kad ne možemo da prepriječimo ovu sramotu, hajmo da vidimo kako će da svrši.

34.

Melko Čingrija — Peru Čingriji, (Beč) 10. VI 1913.

Boli me vidjeti što se na Balkanu zgadja. Po današnjim vijestima stvar se sve više zaoštruje. Nadajmo se ipak da ne će doći do rata.

35.

Melko Čingrija — Peru Čingriji, Karlsbad 11. VI 1913.

Po vijestima što amo stižu izgleda za sigurno da su Bugari našli ono što su tražili. Srbi i Grci podnijeli su se i ovog puta bolje nego što se je uopće očekivalo. To je utješljivo kad je već imalo da dodje do vruga — ali sve skupa je jako užasno. Ja upravo ne znam kako će se ovo da svrši, a po nekim vijestima sve mi se čini da je sada opći položaj zamršeniji nego je ikada dosada bio. Pronosi se vijest djelomičnog naoružanja Rusije, isto se tako govori da i Austrija mobilizira zagrebački kor. — kako god bilo austrijska politika bila je iznenadena vrlo nepovoljno sa rumunjskim držanjem, da u Bugarskoj nije našla ono što se je nadala.

36.

Melko Čingrija — Peru Čingriji, (Karlsbad) 18. VI 1913.

Na Balkanu uvijek jako zamršeno. Večeras idem u Steeda,⁸³ da

⁸³ Henry Wickam Steed, engleski novinar i publicist, u to vrijeme dopisnik londonskog »Timesa« iz Beča.

čujem imali što novo. Držim da do rata ipak ne će doći, ali se stvari ne razvijaju kako bi imale.

Jučer je Doberning govorio o jugoslavenskom pitanju. Prije toga me je obavijestio govoreći da bi želio da budem prisutan. Ja sam se naravno odazvao. Ali koje razočaranje! Faktično nije ništa kazao, a ono što je reko, bolje bi bilo da nije govorio. Ja ću se do prilike podrobnije na njegov govor osvrnuti.

SUMMARY

THE MELKO, PERO ET IVANKA CINGRIJA CORESPONDENCY (1883—1918)

Pero and Melko Čingrija-famous dalmatian politicians, left behind a rich and extensive corespondency that witnesses the times they lived and worked in.

Here are given the historically most important parts of their letters.